

elkezdődött a Föld szinte minden országában, amelynek eredményeként ma már számos helyen egyre jelentősebbé váló, az ökológiai válsággal foglalkozó társadalmi jelenségeket figyelhetünk meg. Ezeknek a társadalmi jelenségeknek egy része már a paradigmaváltás időszakára jellemző társadalmi jelenség, ezért véleményem szerint ma már a paradigmavál-

tás időszakában élünk. Ennek a paradigmaváltásnak az eredménye lehet az, hogy megtaláljuk a megfelelő választ az ökológiai válságra, és hogy a természet és a társadalom között újból harmonikus legyen a kapcsolat.

Kulcsszavak: *interdiszciplinaritás, transzdiszciplinaritás, harmónia, végtelen tér- és időszemlélet*

IRODALOM

- Antal Z. László (2015): Klímaparadoxonok. Budapest: L'Harmattan Kiadó
- Antal Z. László (2017): Ökológiai válság és a háztartások szén-dioxid-kibocsátásának mérése. *Statisztikai Szemle*. 5, (megjelenés alatt)
- Bourdieu, Pierre (2005): A tudomány tudománya és a reflexivitás. (ford. Házás Nikolett, Simon Vanda) Budapest: Gondolat Kiadó
- Breznayánszky Károly – Szarka László (2008): Földtudományok az emberiség szolgálatában – A Föld Bolygó Nemzetközi Éve. *Magyar Tudomány*. 169, 10, 1227–1237. • <http://www.matud.iif.hu/08okt/08.html>
- Borucke, Michael – Moore, David – Cranston, Gemma et al. (2013): Accounting for Demand and Supply of the Biosphere's Regenerative Capacity: The National Footprint Accounts' Underlying Methodology and Framework. *Ecological Indicators*. 24, 518–533. DOI: 10.1016/j.ecolind.2012.08.005 • <http://tinyurl.com/kd6msc9>
- Dunlap, Riley E. – Brulle, Robert J. (2015): *Climate Change and Society, Sociological Perspectives*. New York: Oxford University Press,
- Ferenc pápa (2015): *Laudatio Si' (Pápai megnyilatkozások 51)* (ford. Tözsér Endre SP). Budapest: Szent István Társulat • <http://tinyurl.com/kr2n52g>
- Jung, C. Gustav (1997): *Gondolatok az életről és a halálról* (ford: Glavina Zsuzsa), Budapest, Kossuth Kiadó

- Kuhn, S. Thomas (1984): *A tudományos forradalmak szerkezete*. (ford. Bíró Dániel) Budapest: Gondolat Kiadó • <http://tinyurl.com/magqjdl>
- Latour, Bruno (1999): *Sohasem voltunk modernek*. (ford. Gecser Ottó) Budapest: Osiris Kiadó
- Le Quéré, Corinne – Peters, Glen Philip – Andres, Robert J. (2014): *Global Carbon Budget 2013*. *Earth System Science Data*. 6, 235–263. • <http://tinyurl.com/m7f7zv>
- Meadows, Donella – Randers, Jørgen – Meadows, Dennis (2005): *A növekedés határai harminc év múltán*. (ford. Déri Andrea) Budapest: Kossuth Kiadó
- Némedi Dénes (2008): *Bevezetés. A szociológia problémája*. In: Némedi Dénes (szerk.): *Modern szociológiai paradigmák*. Budapest: Napvilág Kiadó, 15–68.
- Rockström, Johan – Steffen, Will – Noone, Kevin et al. (2009): *A Safe Operating Space for Humanity*. *Nature*. 461, 472–475. DOI: 10.1038/461472a
- Tóth Gergely (2016): *Gazdasággép - A fenntartható fejlődés közgazdaságtanának kettős története*, Budapest: L'Harmattan Kiadó
- Tudományos akadémiák közös állásfoglalása (2008): *In: Antal Z. László (szerk.): Klímabarát települések. Elmélet és gyakorlat*. Budapest: Pallas Kiadó, 17–23.
- UNdata (2016): *Carbon dioxide emissions (CO₂), metric tons of CO₂ per capita (CDIAC)* (2011): UNdata, *A word of information*. • <http://tinyurl.com/73vemls>
- UNdata (2011): *UNdata. A word of information*. • <http://data.un.org/>
- Vida Gábor (2001): *Helyünk a bioszférában*. Budapest: Typotex

Tanulmány

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI ELIT A FORDULAT ÉVEIBEN (1946 ŐSZE – 1948)

N. Szabó József

CSc, dr. habil, professor emeritus,
Nyíregyházi Egyetem Társadalom- és Kultúratudományi Intézet
Nemzetközi Kapcsolatok Intézeti Tanszék
m.szabo.jozsef@nye.hu

A természettudósok a demokrácia kiépítésének időszakában¹

Az 1945 utáni időszak elemzésénél láttuk, hogy a háború alatti és utáni időszak nagyarányú változásai, valamint a természettudományok soha nem látott fejlődése miatt a különböző tudományos elitcsoportok közül a természettudósok presztízse igen megnőtt, a legnagyobb pozitív irányú változásokat ez a csoport élte meg. A töretlen fejlődésbe és a technikai haladásba vetett hit miatt a természet- és műszaki tudományoknak olyan jövőt és társadalmi befolyást prognosztizáltak, amelyet korábban még soha. A magyar tudományos élet struktúrája és a Magyar Tudományos Akadémia szervezeti felépítése azonban nem tükrözte azt a nagyarányú változást, ami a világ tudományos életében végbement. Az autonómiával rendelkező MTA-n és az egyetemeken a

humán tudományok megőrizték vezető szerepüket. A természettudósok ezért sérelmeztek a történelmi hagyomány és a tudáspolitikai miatt kialakult helyzetet.

A háború után a magyar természettudományi elit úgy ítélte meg, hogy a magyar és az egyetemes tendenciák nincsenek összhangban, úgy látták, hogy a magyar tudományos életben, az egyetemeken és a Magyar Tudományos Akadémián a fejlődést gátló állapotok stabilizálódtak. A helyzet megváltoztatása érdekében már 1945 tavaszán, a tudományos élet újrakezdésekor alapvető reformokat akartak végrehajtani. A természettudósok egy részének változtatási elképzelése ütközött az MTA eredeti struktúrájával, a Széchenyi-féle akadémiai szellemhez ragaszkodók felfogásával. A Horthy-rendszer idején mellőzött kutatók úgy érezték, nekik is joguk van arra, hogy bekerüljenek az MTA-ba, az egyetemekre és elképzeléseiknek megfelelő tudáspolitikai érvényesüljön Magyarországon. Ab-

¹ A kérdés részletes kifejtését lásd: N. Szabó, 2007.

ban bíztak, hogy a demokrácia minden eddigénél nagyobb igény támaszt a természettudósokkal szemben (N. Szabó, 2007, 89–90.).

A tudományos élet átalakulását ambiciózus természet- és műszaki tudományok irányításával, a tudománypolitika központi kérdésével, a tudománypolitika központi kérdésével a természet- és műszaki tudományok irányításának növelésében látták, és ezáltal összeültetésbe kerültek az MTA hagyományos funkciójához és struktúrájához ragaszkodó humántudományi vezetőkkel. Az 1945. május 28–30-i akadémiai tagválasztó nagygyűlés több tiszteletbeli, rendes és levelező természet- és műszaki tudós tagot választott. Az új tagok szakmai megoszlásából arra lehet következtetni, hogy a természettudományok pozíciói sokat javultak, de az osztályok száma változatlan maradt. A tudományos élet modernizálását követelők a változásokat nem tartották megfelelőnek, ezért július 30-án, Szent-Györgyi Albert és Bay Zoltán vezetésével megalakult a Magyar Természettudományi Akadémia (N. Szabó, 2007, 91.; N. Szabó, 1993).

A természettudományi elit modernizálási kísérletei, az MTA tervezett reformja olyan problémákat vetett fel, amelyekre a politikai pártok nem rendelkeztek kidolgozott koncepcióval, de nem is érezték illetékesnek magukat a beavatkozásra. A tudományos élet átalakítását kezdeményezők a megújulást akaró MTA-tagokból, a Horthy-korszakban a hivatalos tudományokon kívül rekedt, illetve az emigrációban lévő tudósok köréből kerültek ki. Az átalakulást követelők az Akadémia megreformálását a tudomány autonómiájának és szabadságát figyelembe véve kívánták végrehajtani. A modernizálásnak ugyanakkor politikai jellege is volt, mert a reformért síkra szállók többnyire azokkal kerültek összeültetésbe, akik tudományos pozícióikat a régi rendszerben szereztek.

A természettudományi és humán elit harcából nem született kompromisszum. Az MTA körüli vita 1945–1946 fordulóján a tudománypolitika központi kérdése lett. Az akadémia eredeti funkcióját védelmező csoport nem tudott azonosulni Szent-Györgyi és a természettudósok egy részének elképzeléseivel. Kielezett harc folyt közöttük. A modernizálást sürgetők a demokratikus átalakulásra és a gazdasági fejlődésre hivatkozva bírálták és támadták a humán tudósok konzervatív csoportját, akiknek viszont az MTA-n és az egyetemeken belül volt nagyobb befolyásuk. A magyar tudományos élet modernizálását követelőket támogatta a Magyar Kommunista Párt (MKP). Mivel az MKP nem helyezte a tudomány teljes autonómiáját, ezért az átalakulás érdekében a külső, a politika részéről kezdeményezett beavatkozást is indokoltnak tartotta. A természettudósok és a politika részéről érkező kihívásokat az Akadémia korábbi funkciójához és struktúrájához ragaszkodó tudósok kénytelenek voltak mérlegelni. A humán csoport engedelményekre kényszerült, a „két” akadémia tárgyalásainak eredményeként megújult. Az MTA-n a természettudósok súlya jelentősen megnőtt: a huszonhat új levelező tagból mindössze négyen képviselték a humán tudományokat, kilencen voltak társadalomtudósok. A négy tiszteletbeli tagból ketten természettudósok voltak (N. Szabó, 2007, 91–92.; Pach, 1975).

A természettudományi elit volt az egyetlen elit csoport, amelyet – az egy matematikustól eltekintve – nem érintett az igazolási eljárás, illetve a bélistázás. 1945 tavaszán diáktüntetés volt az Építésmérnöki Karon Romhauer Lajos matematikus óráján (Róder, 1971, 55.). A diákok által politikai szempontokból kritizált, majd eltávolított Romhauer-ról meg kell állapítani, hogy szakmailag színvonalas

tanár volt. Az ábrázoló geometria tárgyköréből több jegyzetet és tankönyvet is írt. A pártok az egyetemeken élén, vezetésében végbement változásokat az intézmények autonóm ügyeknek tartották, ezért nem avatkoztak be. Kivételt jelentett az MKP Nagy-Szegedi Pártbizottsága, amelynek „saját” felsőoktatás-politikai elképzelései voltak. 1945 augusztusában foglalkoztak az egyetemen a Földrajz Tanszék helyzetével, annak „feltöltését” időszerűnek tartották, mert Ferenczi István és Kogutovics Károly professzorok 1944 végén Németországba távoztak (PTI. Arch. 274–24/2).

A tisztogatások során kevés természettudós professzort távolítottak el az egyetemektől, ezért csak néhány egyetemi tanári kinevezésre került sor 1945 novemberében. Ekkor lett egyetemi tanár a Pázmány Péter Tudományegyetem Elméleti Fizika Tanszéken Novobátszky Károly, az Állattan Tanszéken Wolsky Sándor, a Növény Élettan és Rendszer-tan Tanszéken Andreánszky Gábor. Valamennyien szakmai-tudományos kiválóságok voltak, akiket az MTA tagjai közé választott.

A Szegedi Tudományegyetem Légkör és Éghajlat Tanszékére Kovács Józsefet, a Földrajz Tanszékére Princz Gyulát nevezték ki (*Magyar Közlöny*, 1945, 173.). Az 1945-ben egyetemi tanárnak kinevezett természettudósok valamennyien megfeleltek a professzori kiírásoknak, többségük akadémiai tag lett.

Más elitcsoportokkal összehasonlítva, a tudományos utánpótlás szempontjából igen fontos habilitációk területén kevés védésre került sor. Az ország különböző egyetemén magántanárként fokozatot szereztek közül néhányan a magyar, sőt a nemzetközi tudományos élet élvonalába kerültek. Így többek között Turán Pál, Hajós György és Fejes-Tóth László matematikusok (*Magyar Közlöny*, 1946, 161., 168–169., 172–173., 193.). Valamennyi

habilitált matematikust az MTA tagjai közé is beválasztották.

A posztpluralizmus és a természettudósok

A politikatörténetben fordulópontot jelentett az MKP 1946. szeptember 28. és október 1. között megtartott kongresszusa. A politikai játékszabályokat eddig többé-kevésbé betartó kommunisták ekkor kinyilvánították: „ki a nép ellenségeivel a koalícióból”.

A demokráciában elfogadhatatlan politikai deklaráció szelleme nem tükröződött a tanácskozás tudománypolitikai elképzeléseiben. A tudománypolitikával eddig aktívan foglalkozó kommunisták ugyanakkor döntést hoztak a tudományos élet jövőjét meghatározó hároméves tervjavaslat kidolgozására (Rákosi – Szabó, 1967, 272.). A hároméves tervvel kapcsolatos intézkedések területén fontos volt, hogy a tervjavaslatot az MKP Politikai Bizottság 1946. december 19-i ülésén megvitatta, a Központi Vezetőség 1947. január 11–12-i tanácskozásán elfogadta, január 30-án pedig könyvben is megjelentette (Rákosi – Szabó 1967, 387.). A terv legfontosabb tudománypolitikai célkitűzése és egyben alapirányzata volt, hogy a tudományt az ország termelőerőinek kifejlesztésének szolgálatába állítsa (Rákosi – Szabó, 1967, 385.). Az MKP a tudomány fő erőit a gazdasági fejlődést elősegítő tudományokra kívánta koncentrálni. A legjelentősebb tudományos célkitűzések a műszaki és agrártudományok területén fogalmazódtak meg. A fenti célok megvalósítása érdekében ipari- és agrártudományi kísérleti intézetek felállítását tervezte. A párt jelentős változásokat ütemezett be a társadalomtudományok terén is, ezért több kutatóintézetet is létre akart hozni. Napirendre tűzte a tudományirányítás ügyét is. A hároméves terv már előrevetítette az MTA-t helyettesítő

tudományirányító szerv létrehozásának szükségességét (Rákosi – Szabó, 1967, 386.).

Az új kutatóintézetek létesítésének tervei a tudomány irányításának egységes elgondolását jelezték, azt az új tudománypolitikai koncepciót, amelynek megvalósításával a párt radikális változást kívánt végrehajtani a magyar tudományos életben (Rákosi – Szabó, 1967, 319.). Meglepő, hogy a természettudományokat eddig támogató kommunisták ezzel a tudományterülettel ekkor nem foglalkoztak.

Viták a tudományos élet fejlesztéséről

1947-ben a magyar tudománypolitika legnagyobb problémája a finanszírozás, a kutatási célok iránya, valamint az egyetemi kutatások nehézségeinek megszüntetése volt. A téma 1947. február 6-án a költségvetés vitájában került előtérbe. A problémát Szent-Györgyi Albert vitte a parlament elé. Konkrét példákkal bizonyította, hogy a tudományos életre, valamint a felsőoktatásra fordított pénz elégtelen. A természettudományok helyzetét teljesen kilátástalannak ítélte, mert ezen a területen meglátása szerint a tudományos kutatás teljesen megállt. Felhívta a figyelmet arra is, hogy ezek a kutatóintézetek, laboratóriumok képezik azokat a szakembereket, akik az országot újjáépítik (*Nemzetgyűlés Naplója*, 1952, 146–150.). A magyar tudományos élet nehéz helyzetének minősítésével a pártok felszólalói valamennyien egyetértettek. Különösen siralmasnak ítélte a helyzetet a baloldali szociáldemokrata politikus, Révész Ferenc. Véleménye szerint a magyar természettudomány 30–40 évre le van maradva a nemzetközi színvonaltól (*Nemzetgyűlés Naplója*, 1952, 637.). A kommunista álláspontot képviselő Rudas László ideológus a tudományos kutatás fejlődését elsősorban a kutatóintézetek számának növelésétől várta. Különösen a

természettudományi kutatóintézetek fejlesztését tartotta fontosnak. Úgy ítélte meg, hogy a kutatóintézetek nélkül nemcsak a tudomány, de a felsőoktatás sem fejlődhet (*Nemzetgyűlés Naplója*, 1952, 664.). A kormány nevében reagáló parasztpárti miniszter, Keresztury Dezső a helyzetet nem szemléleti, hanem pénzügyi okokkal magyarázta, mert mint mondotta, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a természettudományi kutatásokat teljes elvi támogatásban részesíti. Megjegyezte, hogy a meglévő laboratóriumokat is csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudják helyreállítani, nemhogy újakat tudnának alapítani (*Nemzetgyűlés Naplója*, 1952, 743–744.).

1947 nyarától a népi demokratikus átalakulás felgyorsulásától a politikai centrumaitól megfosztott koalíciós „partnerek”, a Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt tudománypolitikai érdeklődése 1945–1946-hoz képest radikálisan visszaesett. Tudománypolitikát elsősorban a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták folytatták.

Az MKP-nek a tudomány tervszerű fejlesztése és a hároméves terv kidolgozása érdekében tett különböző erőfeszítéseit a tudós társadalom, így az MTA tagjainak többsége (köztük a polgári demokrácia talaján álló természettudósok egy része sem) akceptálta. A tudósok passzivitása az Akadémia 1947. június 6-i tagválasztó nagygyűlése idején is tapasztalható volt. Kodály Zoltán elnök beszámolójában meg is fogalmazta, hogy közönyt nyilvánult meg az MTA iránt (*Szabad Nép*, 1947. június 10.). Az MKP a helyzet megváltoztatása érdekében 1947. június 11-én találkozót szervezett a tudósokkal (PTI. Arch. 274-24/14.). Meglepő módon az összejövetelen nem volt jelen háború utáni tudománypolitika több meghatározó egyénisége. Nem vett részt a tanácskozáson Szent-Györgyi Albert, de az

egykori Magyar Természettudományi Akadémia tagjai közül is csak kevesen képviseltették magukat az összejövetelen. Mindössze három természettudós: Wolsky Sándor biológus, valamint Schulek Elemér és Buzágh Aladár vegyészek vettek részt a tanácskozáson. Mi lehet a magyarázata ennek a helyzetnek? Az egyik magyarázata a távolmaradásnak, hogy a természettudományi és műszaki elitcsoportok az 1945–1946-os tudománypolitikai viták idején közelebb álltak a Magyar Kommunista Párthoz, mint a humán társadalomtudományi elitek. Lehetséges azonban egy olyan feltetelezés is, hogy a Nagy Ferenc miniszterelnök-féle „összeesküvői csoport” felszámolása idején néhány természettudóst, köztük Nárai Szabó István vegyészt is letartóztatták. A természettudósok egy része számára 1947 nyarára a Magyar Kommunista Párt politikája kezdett elfogadhatatlanná válni. A magyar természettudósok többsége részére az angolszász politikai berendezkedésnek, illetve tudománypolitikának volt modellértéke. Jól példázta ezt Wolsky Sándor, aki még elment az MKP által összehívott tanácskozásra, de a totális diktatúra kiépülése után nyugatra emigrált.

A tudósok egy részének az MKP-hez való viszonyában új helyzetet teremtett, hogy augusztus 1-től a kommunista irányítású Gazdasági Főtanács döntése révén az egyetemi-főiskolai oktatóknak, kutatói személyzetnek tudományos pótlékot állapított meg, ami a törzsfizetések 40–50%-át is elérte (*Szabad Nép*, 1947. július 15.). A Magyar Kommunista Párt a pótlék bevezetésétől a tudósok megnyerését és pozíciói megerősödését remélte, ami a párt szempontjából bizonyos sikert hozott a természettudósok egy részénél. 1948-ban a tudományos elitek közül az MKP a természettudósokat a párt számára már „megnyertnek” tartotta. Ez a feltetelezés azzal is alátámaszt-

ható, hogy amíg az 1948. július 8-án elkészült egyetemi reformtervben a pártnak minden elitcsoporttal kapcsolatosan elképzelési voltak, addig a természettudósok mint problematikus csoport egyáltalán nem szerepelt. A természettudósok pozitív megítélését jól érzékelteti, hogy az 1945-től „preferált” műszakiak bizonyos csoportjait a kommunisták még ellenségesen kezelték, velük a reformban kiemelten foglalkoztak, addig a természettudósokat elkerülte a párt „érdeklődése”.

Természettudósok az átalakuló Akadémián

Az 1946. július 24-i tagválasztó nagygyűlésen a természettudósok akadémiai súlya jelentősen megnőtt. Már a „fordulat” után, 1946. december 19-én egy második tagválasztó ülése is volt az MTA-nak. Ekkor lett az Akadémia rendes tagja Gombás Pál fizikus, Tarczy Hornoch Antal geológus, Wolsky Sándor biológus, Egerváry Jenő matematikus és Szőkefalvi-Nagy Gyula matematikus (Feketéné 1975. 449.).

A népi demokrácia kiépítését célul tűző, valójában már kommunista irányítás alatt álló Dinnyés Lajos baloldali kisgazda miniszterelnök-kormány idején 1947. június 6-án összeült MTA öt természettudóst választott levelező tagnak. Csik Lajos biológus, Jordán Károly matematikus, Lengyel Géza biológus, Novobátczy Károly fizikus és Soó Rezső biológus személyében (Feketéné 1975. 550.). A „fordulat” utáni akadémikusokról kijelenthetjük, hogy valamennyien megfelelték annak, hogy a tudós társaság tagjai lettek. A politikai átalakulások „viharában” az MTA „átszervezése” idején külföldön tartózkodása miatt Wolsky Sándor biológust megfosztották akadémiai tagságától. Tanácskozó taggá minősítették Csik Lajos orvosbiológust és Lengyel Géza agrobotanikust (Feketéné 1975; Beck–Peschka 1989. 123–125.).

Megállapíthatjuk, hogy Wolsky Sándor kiváló biológus mellett szintén igazságtalanul távolították el Csik Lajost és Lengyel Gézát. Csik Lajos az általános és humán genetika területén ért el jelentős eredményeket. Lengyel Gézának flórakutatásával és a mezőgazdasági növénytan kapcsolatos eredményeit nemzetközileg is jegyezték.

A már kiépült totalitárius diktatúra idején, 1948. július 2-án nyolc természettudós levelező tagot választottak az MTA tagjai sorába. Alexits György matematikust, Bognár Rezső vegyész, Gimesi Nándor biológust, Hajós György matematikust, Rapaiacs Raymund biológust, Selényi Pál fizikust, Turán Pál matematikust és Erdey Grúz Tibor vegyész (Feketéné 1975. 550.). A többnyire baloldali elkötelezettségű, illetve kommunista párttagsággal rendelkező, sőt akár MKP-tisztségeket is betöltő természettudósok valamennyien szakmai-tudományos teljesítményük alapján lettek az MTA tagjai.

Professzori kinevezések – magántanári habilitációk

A természettudományi kinevezésekkel kapcsolatos tendencia a „fordulat” után is folytatódott. Mindösszesen hét professzori kinevezésre került sor. 1946 októberében a Pázmány Péter Tudományegyetem Kémia Tanszékére egyetemi tanárnak nevezték ki Buzágh Aladár vegyész (Köznevelés 1946. 20.). 1947 márciusában pedig Tankó Béla lett a Debreceni Egyetem Szerves Kémia Tanszékének professzora (Köznevelés 1947. 5.). Ugyancsak Debrecenben lett 1947 augusztusában a Földrajz Tanszék egyetemi tanára Kádár László (Köznevelés 1947. 16.), 1948 nyarán a matematika professzora lett a Szegedi Tudományegyetemen Szőkefalvi-Nagy Béla (Köznevelés 1948. 14.), 1948 júniusában pedig a Debreceni Tuo-

mányegyetem Állattani Tanszékén kapott katedrát Hankó Béla (Köznevelés 1948. 14.), 1948 szeptemberében Varga Ottó lett a Debreceni Egyetem Matematika Tanszékén egyetemi tanár (Köznevelés 1948. 18.).

A kinevezett professzorok közül Buzágh Aladár vegyész nemzetközileg is elismert eredményeket ért el. Nemzetközi kiválóság volt Szőkefalvi-Nagy Béla matematikus. Mindketten már akadémikusok voltak kinevezésük idején. A matematika elismert kutatója volt Varga Ottó is, aki 1950-ben lett az MTA tagja. Hankó Béla zoológus hidrobiológiai kutatásait is elismerte a tudományos élet.

A habilitációk területén sem volt lényeges változás, ha a védéseket az 1945–1946-os évekkel hasonlítjuk össze. 1946 őszén biológiából habilitált Krenner József (Köznevelés, 1946, 19.), november pedig vegyészből Bognár Rezső (Köznevelés, 1946, 21.). 1947 márciusában szintén kémiából lett egyetemi magántanár Tankó Béla. 1947 nyarán szerzett Gombay Lajos fokozatot fizikából (Köznevelés, 1947, 14.). Az ősz folyamán lett habilitált doktor földrajzból Kovács Lajos (Köznevelés, 1947, 18.) és Kádár László (Köznevelés, 1947, 15.), matematikából pedig Katai György (Köznevelés, 1947, 20.). Ugyancsak földrajzból szerzett fokozatot decemberben Egyed László. Fábián Gyula pedig biológiából lett egyetemi magántanár (Köznevelés, 1947. 23.). 1948 márciusában Selényi Pál fizikából védett (Köznevelés, 1948, 4.), Péter Zoltán pedig földrajzból (Köznevelés, 1948, 3.). Majzon László a tavasz folyamán geológiából habilitált (Köznevelés, 1948, 9.), 1948 kora őszén a matematika tudomány területén szerzett fokozatot Kárteszi Ferenc (Köznevelés, 1948, 16.). A fokozatot szerzettek egy része átlagos tudományos teljesítményt mutatott fel. Kivételt jelentett Egyed László, aki a Föld tágulására

vonatkozó elméletével, illetve a Naprendszer kialakulásával kapcsolatos kutatásaival nemzetközi tudományos sikert aratott. Hasonlóan, nemzetközi szinten is elismert kutató volt Selényi Pál, aki a fényelmélet szempontjából elvi jelentőségű kísérleteket folytatott. A szénhidrátok kutatása terén kimagasló eredményeket ért el Bognár Rezső. Munkásságuk elismeréseként mindhárman a Magyar Tudományos Akadémia tagjai lettek.

Természettudósok az egyetemek vezetésében

Mivel önálló természettudományi kar csak a szegedi egyetemen volt, ezért a fordulat utáni egyetemi rendszerben az egyetlen dékán a mennyiségtan és természettani kar vezetőjeként Greguss Pál volt (Köznevelés, 1946, 19.). 1947. augusztus közepétől pedig Koch Sándor geológus volt a Matematika Kar dékánja (Köznevelés, 1947, 16.), az 1948/1949-es tanévtől a vezetést Bruckner Győző vegyész vette át a Matematika és Természettudományi Karon (Köznevelés, 1948, 16.).

IRODALOM

- Beck Mihály – Peschka Vilmos (főszerk.) (1989): *Akadémiai Kisziklon*. II. kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Fekete Gézáné (összeáll.) (1975): *A Magyar Tudományos Akadémia Tagjai, 1925–1975*. Bp., MTA Könyvtára
- Kónya Sándor – Pach Zsigmond Pál (főszerk.) (1975): *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Köznevelés* (1946–1948)
- Magyar Közöny* (1945–1946)
- N. Szabó József (1993): Szent-Györgyi Albert tudomány-szerző és kulturálpolitikai tevékenysége (1945–1946). *Tiszatáj*. 10, 75–83. • <http://tinyurl.com/mb86wmw>

Összegzőként megállapíthatjuk, hogy az MKP által végrehajtott politikai fordulat kedvezett a magyar tudományos életnek, a természettudósok szempontjai szerinti átalakításának. A politikai változások ellenére – néhány esettől eltekintve – sem az egyetemen, sem a Magyar Tudományos Akadémián érdemtelenül ekkor nem pozicionálódott a természettudományi elit. Ugyanakkor már a demokrácia felszámolásának időszakában politikai felfogása miatt több természettudós ellen eljárás indult, egyeseket börtönbüntetésre is ítélték. Az 1949-es akadémiai „reform” elsősorban a humán-társadalomtudományi elitet érintette, de több mint húsz természettudós is áldozata lett az MKP, illetve a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) által levezényelt átalakításnak. Rehabilitációjukra csak a rendszerváltozás után, 1989-ben került sor (Feketéné, 1975; Beck – Peschka, 1989, 122–125.).

Kulcsszavak: a fordulat évei, MTA, természettudósok, tudománypolitika

- N. Szabó József (2007): Az MTA átalakítása és a természettudósok (1945–1946). *Kultúra és Közösség*. 1, 89–94.
- Nemzetgyűlés Naplója* (1952): VI. kötet. Budapest: Hiteles kiadás
- Párttörténeti Intézet Archívuma (PTI. Arch.)
- Rákosi Sándor – Szabó Bálint (szerk.) (1967): *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai (1945–1948)*. Budapest: Kossuth Kiadó
- Róder Imréné (1971): *Adatok a műegyetemi ifjúsági mozgalom 1945–1947 közötti szakaszához (Tudományos szocializmus füzetek 12)*. Budapest: Marxizmus-leninizmus Oktatási Főosztály
- Szabad Nép* (1947): június–július.